Sosyoekonomi

2018, Vol. 26(36), 197-208

RESEARCH ARTICLE

ISSN: 1305-5577
DOI: 10.17233/sosyoekonomi.2018.02.11
Date Submitted: 20.12.2017
Date Revised: 01.04.2018
Date Accepted: 05.04.2018

Çin'in Yükselişi ve Yeni Kapitalizm

Erdem YÖRÜK *(https://orcid.org/0000-0002-4882-0812), Department of Sociology, Koç University, Turkey; e-mail: eryoruk@ku.edu.tr*

The Rise of China and the New Capitalism

Abstract

This article presents a theoretical discussion about the new forms of capitalism in the context of the economic and political rise of China. The article raises a discussion on the changes that the rise of China has instigated in both China and the world capitalism. This is considered in the context of mode of production, international trade, state and capital, by analysing China and capitalism from the perspective of long historical periods. In doing this, the article benefits from the work of and polemics between Giovanni Arrighi, Joel Andreas ve Richard Walker, who provided very important contemporary debates on this issue in the field of historical sociology.

Keywords : China, Capitalism, Economy, State, Class.

JEL Classification Codes : P16, P26.

Öz

Bu makale, Çin'in ekonomik ve siyasi yükselişi çerçevesinde, kapitalizmin aldığı yeni biçimler üzerine bir teorik tartışma sunmaktadır. Makale, Çin'in ve kapitalizmin uzun tarihsel bir dönem perspektifinden analizini temel alarak, üretim biçimi, uluslararası ticaret, devlet ve sermaye ilişkileri açısından, Çin'in yükselişinin hem Çin'de hem de dünya kapitalizminde yarattığı değişiklikleri irdeleyen bir tartışma sunmaktadır. Bu yapılırken, tarihsel sosyoloji alanında bu konu ile ilgili önemli güncel tartışmalar sunan Giovanni Arrighi, Joel Andreas ve Richard Walker'in eserlerinden ve bu üçlü arasındaki polemiklerden faydalanılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Çin, Kapitalizm, Ekonomi, Devlet, Sınıf.

1. Giriş - Kapitalizmin Uzun Yüzyılı

Giovanni Arrighi (1994), *Uzun Yirminci Yüzyıl* isimli önemli eserinde, on sekizinci yüzyılın sonunda Avrupa dışındaki dünya sistemlerine egemen olmuş olan Avrupa dünya sisteminin ortaya çıkışı ve yükselişinin izlerini sürer. Odak noktası Batı dünyası, özellikle de iktidarın üst düzeyi ile buradaki sermaye arasındaki ilişkidir. Arrighi, devlet ve sermayenin diyalektik olarak bir arada varoluşunda evrimsel bir dönüşüm yakalamıştır. Şunu belirtir:

> "*Kapitalist dünya ekonomisinin, birikim ağlarının bütünüyle iktidar ağları içine yerleşmiş ve onlara tabi olduğu bir sistemden, iktidar ağlarının tümüyle birikim ağları içinde yerleşmiş ve onlara tabi olduğu bir sisteme doğru dönüşümü, her biri bir (M-P) mali genişleme aşaması tarafından izlenen bir (P-M) maddi genişleme aşamasını içeren bir sistemik birikim daireleri dizisi aracılığıyla ilerledi*" (Arrighi, 1994: 86).

Adam Smith Pekin'de isimli çalışmasında Arrighi, Avrupa merkezci tarih yazımının çoğu zaman ihmal ettiği Doğu gelişim güzergâhını da dahil ederek devlet-sermaye ilişkilerine dair dünya-tarihsel analizini tamamlamıştır. 13. yüzyılda Çin'in gücünü kaybetmesinden sonra tekrar nasıl canlandığını, Büyük Ayrışma'nın (*Great Divergence*) nasıl Doğu'nun zararına olacak şekilde Avrupa'nın hâkim olduğu bir dünya yarattığını ve 20. yüzyılın sonlarında Çin merkezli Doğu Asya'nın nasıl dünya sisteminin iktisadi gücü üzerine hâkimiyet kurmaya başladığını anlatmaktadır. Arrighi bir yandan 18. yüzyılda Avrupa'nın devletlerarası rekabetten kaynaklanan dışa dönüklüğünün kapitalizmin, militarizmin ve bölgeselciliğin (territoralism) benzersiz bir birleşmesine yol açtığını ve bunun bütün dünyanın Avrupa dünya sistemine dâhil edilmesi sonucunu doğurduğunu iddia etmiştir. Öte yandan, Doğu Asya sistemi, geç on sekizinci yüzyıla kadar, sonsuz toprak genişletme eğilimini engelleyen iktidar mücadelesinin içedönüklüğünü yaratmıştır (Arrighi, 2008: 320).

Adam Smith Pekin'de'nin tarihsel analizi, esasen Arrighi'nin sık sık yaptığı gibi günümüz dünyası hakkındaki bir iddianın doğruluğunu kanıtlamak için sunulmuştur. Arrighi'nin kitabının genel tezi şudur: ABD yönetiminin Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi için yaptığı başarısız girişimin, iki yüz yıllık Batı hâkimiyetinden sonra "Smith'in dünya uygarlıkları arasında daha büyük eşitliğe dayanan dünya pazarı toplumu görüşü"nü mümkün hale getirerek, Çin'in gelişme yolunun gösterdiği muazzam başarı ile birleştiğidir (Arrighi, 2008: 8). Genel olarak, Arrighi, Hindistan ve Çin'den gelen rekabet baskısının küresel eşitsizlikleri azaltabileceği ve dünya ekonomisinin yapılarını değiştirebileceği ihtimalini saklı tutmaktadır. Çin ve Hindistan dünya güç hiyerarşisinin orta kademelerine girdikten sonra artık orta derecede bir sıralama olmayacaktır, yani dünya gelir dağılımı tek modlu (unimodal) olacaktır. Çin ve Hindistan zengin ülkeler grubuna girerse o zaman böyle bir grup olmayacaktır. Bu anlamda, söz konusu durum yoksul bir ülkenin dünya ekonomisinin iktisadi ve finansal ağlarının üst düzeylerini elinde bulundurduğu bir anomaliye benzemektedir. Arrighi'nin *Adam Smith Pekin'de* de çözmeye çalıştığı muamma budur.

Bu, aslında Joel Andreas'ın (2008) odaklandığı tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Andreas, Arrighi'nin Çin'in günümüzdeki yükselişini konu alan analizinden türettiği üç olumlu beklentiye dikkat çekmektedir. Andreas değerlendirmesinde, bu üç beklenti arasından, Arrighi'nin Çin'in yükselişinden dolayı edinmiş olduğu, tarihsel olarak daha büyük bir Doğu Asya gelişme yolunu ortaya çıkarabilecek, daha eşitlikçi ve kapitalist olmayan piyasa odaklı mübadele beklentisine odaklanmayı tercih ediyor (Andreas, 2008: 124). Andreas'ın, Arrighi'nin Doğu Asya'nın yükselişiyle ilgili olarak geliştirdiği anlatıya ilişkin okuması, Batı ve Doğu'nun iktisadi ve siyasal gelişmesinin yörüngeleri arasında ayrım yapmaktadır. Bir yandan, sermaye, Batıda devleti tarihsel olarak hâkimiyeti altına almış ve bu durum, devletler arasındaki çetin rekabetle birlikte sömürgeleşmeye doğru giden iktisadi tahakküm ve askeri genişlemeye yol açmıştır. Diğer yandan, Doğu Asya'da güçlü devlet, sermayeyi kontrol etmiş ve devletlerarasında nispeten barışçıl bir ilişki ağı ile birlikte piyasa temelli bir iktisadi alan kurmuştur. Andreas, iktisadi güç bakımından, Batı'nın askeri gücü aracılığıyla Doğu Asya'nın yerini almaya başladığı, 18. yüzyılın sonuna kadar Doğu Asya'nın Batı karşısında üstün olduğu konusunda Arrighi ile mutabıktır. Ayrıca, 20. yüzyılın sonlarından itibaren, Doğu Asya'nın Batı karşısında yükselişi, Batı ve Doğu yollarının Japonya tarafından melezleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Japonya'nın iktisadi gücü ele geçirmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri gücünü koruması, tarihsel kapitalizmi Batı egemenliğinde niteleyen devlet sermaye özdeşleşmesinde bir yarığı simgelemektedir. Arrighi'ye göre, Çin'in refah merkezli bir devlet olarak yükselişiyle birlikte bu durum, post-kapitalist bir dünya pazarı toplumuna yol açabilir (Andreas, 2008: 125).

Bununla birlikte, Andreas, Arrighi'nin devlet-içi eşitsizlik ve tahakküm ilişkileri yerine neredeyse sadece devletler arası ilişkiler üzerine odaklandığını ileri sürer (Andreas, 2008: 125). Andreas, ülke içi eşitsizliklerin artmasına bağlı bir kalkınmanın daha eşitlikçi bir dünya düzeni doğurabileceğinden kuşku duymaktadır. Ona göre, bu, temel bir analiz nesnesi olarak üretim ilişkilerinin ihmal edilmesiyle yakından ilgilidir.

2. Çin ve Kapitalizm: Bir İktidar Sistemi mi Bir Üretim Biçimi mi?

Andreas ve Arrighi'nin kapitalizm tanımlarındaki fark, tartışmanın esas noktasını oluşturmaktadır. Arrighi için kapitalizm devlet ve sermaye arasındaki özdeşleşmedir. Kapitalistler, devlet aygıtlarını kontrol etmeye muktedir oldukları müddetçe kapitalizmden söz edilebilir. Bunu mümkün kılan şey, kapitalizmin temel gücü, yani kullanılabilir sermaye biçimleri arasından seçim yapma kabiliyetidir. Bu, kapitalizmin tanımlayıcı özelliğidir: yatırım yapmada sahip olduğu sürekli yetenek ve uzmanlaşmayı, sanayi gibi, belirli bir sektöre yöneltmek yerine, temel hedefini - yani sermayenin sonsuz birikimini - sürdürmek için ekonominin en kârlı alanlarını seçer. Ona göre, finans sermayesi, kendini gerçekleştirmek amacıyla sermayenin esnekliğinin kristalleşmesidir ve Arrighi bunu Marx'ın sermayenin genel formülünden, PMP''den (Para-Meta-Para'), çıkarır. Bu, kapitalist girişimlerin yatırımı, yani meta biçimini (M), yalnızca uzun vadede yüksek esneklik, akışkanlık ve özgürlüğe erişmek amacıyla araç olarak kullandıkları anlamına gelir. Kapitalist girişimler sermayelerini, ekonominin mekân ve sektörlerine eklemek yerine akışkanlığı tercih ederler ve meta biçimi, buna yönelik bir beklenti yaratmazsa,

sermayelerini aşırı esneklikle yatırımdan finansal araçlara çekerler. Weber'den ödünç alınan anlayışa göre, modern devlet sistemi, fazla (excess) sermayenin yarattığı artan finansal arz için talep koşulu üretmektedir. Dolayısıyla üretim, kapitalizmin tanımlayıcı uzamı değil, sadece kapitalistlerin bahsedilen dönemi takiben seçtikleri olası sermaye birikimi alanlarından biridir. On dokuzuncu yüzyıl sanayi devrimi, büyük miktarlarda sermaye birikimi yaratan bu tür kanallar arasında olmuştur.

Bununla birlikte Andreas, kapitalizmi, kökenlerini 18. yüzyıl İngiltere'sinde bulan, ücretli emeği ve diğer tüm emek süreçlerini tahakküm altına alan, bir üretim tarzı olarak tanımlayan Brenner'ın yanında saf tutmaktadır. Brenner'a göre kapitalizmin tanımlayıcı özelliği, "eski üretim tarzlarını zayıflatmasında, onları kapitalist toplumsal üretken ilişkilerle değiştirmesinde ve buna dayanarak, kapitalizmin asıl anavatanının kalıplarını iyi kötü izleyerek sermaye birikimi ve iktisadi kalkınma sürecini başlatmasında" (Brenner, 1977) yatmaktadır. Aynı şekilde, Andreas'a göre, kapitalizm, üretim araçlarının doğrudan üreticilerden ayrılması ve emek gücünün metalaştırılmasıdır. Kapitalizm, "kapitalist işletmeler emeği işe alma ve işten çıkarma konusunda tamamen serbest oldukları ve ayrıca çalışanlarının tüketim standartları konusunda hiçbir sorumlulukları bulunmadığı için" muazzam ölçüde kar yaratma yeteneğine sahiptir (Andreas, 2008: 126). Andreas, kapitalist işletmelerin uzun süredir var olduğunu iddia etmektedir ancak sanayi devriminin ortak biçim haline getirildiği 19. yüzyıl İngiltere'si, bildiğimiz kapitalizmin kökeni olarak görünmektedir (Andreas, 2008: 126).

Öyleyse, bu iki kapitalizm tanımının birbiriyle konuşabilmesini ve kapitalizmin tanımlayıcı olmayan özelliklerini tartışabilmesini sağlayan nedir? Her ikisinde de ortak olan, sermayenin sonsuz miktarda birikimidir. İster 18. yüzyıl İngiltere'si ister 14. yüzyıl Kuzey İtalya'sı olsun, öyle ya da böyle kapitalistler sınırsız bir sermaye birikimi gerçekleştirmeye başlamışlardır. Soru, sermayenin sınırsız birikimini mümkün kılanın devlet ile sermaye arasındaki özdeşleşme mi (Arrighi) yoksa ücretli emeğin hâkim biçim olarak ortaya çıkışı mı (Andreas) olduğudur.

İki yazar tarafından bu soruya verilen iki alternatif cevap, Çin'in günümüz dünya düzeninde yeni iktisadi güç sahibi olarak yükselişine iki farklı perspektif önermektedir. Arrighi, ekonomik büyümeye rağmen kapitalistlerin Çin devletini kontrol etmediklerini ve bunun, yükselen eşitsizlik ve sınıfsal kutuplaşmaya rağmen piyasa temelli kapitalist olmayan bir kalkınma olasılığı yarattığını iddia etmektedir. Andreas, Çin'deki sermayenin şimdiden mülksüzleştirilmiş ve metalaşmış ücretli emekle yüz yüze geldiğini iddia etmektedir ve bu nedenle Çin'in zaten kapitalist olduğunu belirtmektedir. Bana göre, Çin'in kapitalist olarak tanımlanmasına ilişkin tartışmalar aslında, Çin'in yükselişinin dünya halkları için olumlu ya da olumsuz olup olmadığı konusunda çok daha büyük bir normatif/etik soruna atıfta bulunmaktadır. Kapitalizm terimi olumsuz çağrışımlara sahiptir ve görünen o ki, eğer Çin'in kapitalist olarak adlandırılması gerektiği ispatlanırsa, bu, Çin'in günümüzdeki yükselişinin olumsuz bir gelişme olduğu anlamına gelecektir. Bununla birlikte, olumsuz veya olumlu olmak, onları böyle tanımlarsak daima müphemliğini koruyacaktır: söz konusu gelişmenin kimin için olumsuz, kimin için olumlu olduğu netleştirilmelidir. Çin'in yükselişi eğer olumluysa, refah ve eşitlik açısından dünya nüfusunun daha büyük kesimleri için olumlu

olması gerekmektedir. Arrighi, "Evet, Çin *kapitalist değildir*, çünkü Çin devleti kapitalistlerin yürütme komitesi değildir ve *bu nedenle*, yükselişi Batı egemenliğine kıyasla dünya halkları için olumlu *olabilir*"demektedir. Öte yandan Andreas, "Çin, kapitalisttir, çünkü emek mülksüzleştirilmekte ve metalaştırılmaktadır ve dolayısıyla, bu, önce Çin halkı ve sonrasında diğerleri için olumsuz *olabilir*" demektedir.

Arrighi için, temel kaygı, iki yüz yıl boyunca Küresel Güney'i boyunduruk altına alan, farklı dünyalar üzerindeki batı merkezli kapitalist egemenliğinin sona ermesi olasılığıdır. Ona göre, kapitalizm bu boyunduruğun kaynağını teşkil etmektedir: Avrupa'daki devletlerarası çekişme, Avrupa devletlerini sermaye için rekabet eder hale getirmiştir (Weberci dinamik) ve bu durum onları Avrupa sermayesinin hâkimiyeti altında kırılganlaştırmıştır. Öte yandan Doğu'da gelenek ve altında yatan maddi koşullar, devletleri kapitalist taleplere karşı daha dirençli kılmıştır. Batıda, devlet üzerindeki kapitalist baskı her zaman devletlerin tebaasını boyunduruk altına almıştır ve Doğu Asya'da devlet iktidarının alternatif tarihsel eğilimi, Doğu Asya merkezli bir dünya ekonomisinin eşitlikçi olma ihtimalini arttıran şeydir. Öte yandan, Andreas için, eşitsizliğe ve mülksüzleşmeye doğru Çin'de hâlihazırda ortaya çıkan eğilimlere bakıldığında, kapitalist Çin'in öncekilerden tamamen farklı olacağına inanmak için güvenilir bir neden yoktur.

Andreas günümüz Çin'inin kapitalist olduğunu düşünmektedir. Arrighi'nin kitabı üzerine yaptığı incelemede, Arrighi'nin kendi argümanlarını ele almaktan çok Çin'deki ampirik veriler üzerinde durmaktadır. Andreas, Devrimci Çin'in sosyalist bir ülke haline geldiği ve daha sonra kapitalist bir ülkeye dönüştüğü yörüngenin dönemselleştirilmesini sunmaktadır. 1949-1976 yılları arasında sosyalizme geçişte, aile işçiliği ve kapitalist sektör elimine edilmiş, toplu işletmeler kurulmuş ve ücretli emek metalaşmaktan kurtarılmıştır. 1976-1992 yılları arasında Çin, iş güvencesinin devam ettiği, kapitalist olmayan bir piyasa ekonomisine geçmiştir. 1984 yılından sonra piyasa, reformlar yoluyla merkezi planlamanın yerini almaya başlamıştır. 1990'dan sonra ise, kentsel alanlarda küçük işletmeler ağırlık kazanırken, kırsal alanlarda aile işçiliği sanayileşmeye rağmen halen egemen konumunu korumuştur. Bu arada, Çinli kapitalistlerden gelen denizaşırı sermaye ve göçmen işçilerin sağladığı emek gücü ile özel ekonomik bölgeler kurulmuştur. 1976-1992 yılları arasındaki dönemde, başat bir sosyalist kamu işletmeleri sektörü söz konusuyken, bunların yanında aile müesseselerinden oluşan bir özel sektör de bulunmaktaydı. Kentsel alanlar çoğunlukla kamu sektöründeyken, kırsal alanlar çoğunlukla özel aile ekonomisi kontrolündeydi ve hem sosyalist hem de küçük ölçekli kapitalist üretim ilişkilerini şekillendiren KKİ (Kasaba ve Köy İşletmeleri) sisteminin gelişimi buna eşlik ediyordu (Andreas, 2008: 127-129).

Andreas 1992'den sonra pazar reformlarının her şeyi değiştirdiğini savunmaktadır: özelleştirme hız kazanmış ve kamu istihdamı önemli ölçüde azalmıştır. Yabancı sermayenin, özellikle diaspora aracılığıyla, Çin'e akması, sanayi üretimindeki yabancı sermayenin payının artarak toplam üretimin üçte birine ulaşmasını sağlamıştır. Bu arada, büyük çaplı kamusal girişimler hariç olmak üzere, KKİ'lerin çoğu özelleştirilmiş ve kamu çalışanlarının yüzde 40'ı işten çıkarılmıştır (Andreas, 2008: 131). Kamu işletmelerinin yöneticileri kapitalistlere, çalışanların oluşturduğu birimlerin üyeleri de proleterlere dönüşmüştür. İşçi ve üretim araçları birbirinden ayrılmıştır. Hayat boyu iş güvencesinin ortadan kalması ve

birçok işletme çalışanı için konut ayrıcalıklarının sona erdirilmesi, Çin'de sosyalizmden geriye çok fazla bir şey bırakmamıştır. Bu arada devlet, özelleştirilen girişimlerin yönetim kurullarındaki temsilcileri aracılığıyla kamu çıkarlarını savunmaya çalışmış ancak bu şirketler büyük oranda kâr odaklı olma yolunda ilerlemiştir. 2001'den sonra DTÖ'ye giriş, piyasa reformlarını hızlandırmıştır (Andreas, 2008: 133). Bu, Çin'de kapitalizmin yükselişinin en temel göstergesidir.

Ancak Arrighi için, Çin'in kapitalist-olmayan ekonomik rönesansı, devrimci geleneğe, geçmişin kapitalist olmayan pazar gelişimine ve çağdaş neo-liberal reçetelere uymamasına bağlıydı. Örneğin Arrighi'ye göre Çin, Dünya Bankası'nın tavsiyelerine ancak halkın, yani ulusun çıkarlarına hizmet etmeleri halinde uymuştur (Arrighi, 2008: 355). Deregülasyon ve özelleştirme, neoliberal paradigmanın savunduğundan çok daha seçici ve yavaştır. Ekonomik büyümeyi kolaylaştıran kilit reformlar devlet teşebbüslerini, özel yatırımlar ve yabancı sermayeyle rekabet ettirecek şekilde tasarlanmıştır. Bu anlamda, kamu istihdamı önemli ölçüde azalmış olsa da bunun olumsuz etkilerini telafi etmek için eğitim ve altyapıya yapılan devlet yatırımları artmıştır. Dahası, bilgi endüstrisini, emek yoğun sektörlerin ortadan kalkması pahasına geliştirecek bir yol izlenmemiştir. Dolayısıyla, ihracata yönelik büyüme stratejisi, diasporanın aracığıyla erişilebilen devlet merkezli bir ulusal ekonomiyle birleşince Çin'in başarısını uygulanabilir ve sürdürülebilir hale getirmiştir. Bu, Smithçi pazar temelli bir gelişmedir ve Marx'ın öngördüğü kapitalist gelişmeden önemli derecede farklıdır (Arrighi, 2008: 356-58).

Andreas'a göre, 1992 yılına kadar kapitalist olmayan bir piyasa ekonomisi olan Çin, şimdi kapitalist bir ekonomi haline gelmiştir. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileştirilmesi, artık tarım sektöründe de görülmektedir. Toprağın merkezileştirilmesi, göçmen emeği yoluyla kapitalist sektörle de bağlantılı olan, çoğu kırsal ailenin mülksüzleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Andreas, günümüz Çin'inin 18. yüzyılın sonlarındaki İngiltere'ye benzediğini belirtmektedir. Bu, giderek artan gelir eşitsizliği, eski çalışanların ucuz göçmen işçilerle değiştirilmesi, Gini katsayısının giderek artması, büyük ölçekli girişimcileri ile devlet işletme yöneticilerinden oluşan azınlık arasında bir burjuva yaşam tarzının yükselmesi ile kendisini gösteren bir sınıf kutuplaşmasına yol açmıştır (Andreas, 2008: 133-134).

Arrighi, günümüz Çin'inde, emeğin, özellikle de göçmen emeğinin aşırı sömürüsünün ve artan oranda işten çıkarmaların yaşanmakta olduğunu itiraf etmektedir. Bununla birlikte Arrighi, devletin giderek emekli maaşlarını ve hükümet yardımlarını artırdığını, işten çıkarmaları zorlaştırdığını ve dolayısıyla eğitimli emek için eksikliğin ve pazarlık gücünün artırılmasına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, reformlar Çin nüfusunun yaşam kalitesi endeksini önemli ölçüde artırmıştır (Arrighi, 2008: 371). Bu nedenle, işgücü gelişmekte ve devlet emeği korumaktadır (Arrighi, 2008: 360). Yine de emek açığının altında yatan en belirgin faktör, reformların Smithçi özelliklerinden biridir: iç pazarın lider rolü ve kırsal alanlarda yaşam standartlarının artışı (Arrighi, 2008: 361). Bununla birlikte, piyasa reformlarının uygulanması ile gelir eşitsizliğinin artması (mülksüzleşme, devlet burjuvazisinin yükselişi vs.), toplumsal huzursuzluk durumunu ortaya çıkarmıştır. Arrighi'ye göre bu durum, Andreas'ın belirttiği gibi 19. yüzyılın

İngiltere'sinden ziyade 1930'lar ABD'sinde ortaya çıkan dev işgücü huzursuzluk dalgalarına benzemektedir.

Arrighi, reformlar parti yetkililerine önemli bir ekonomik güç bahşetmiş olsa da bu kadrolardan bir kapitalist sınıf ortaya çıkıp çıkmadığı ve bu sınıfın devlet gücünü ele geçirip geçiremeyeceği henüz belli değil diye düşünmektedir. Bununla birlikte, Andreas açısından, Çin'deki kapitalistler çoğunlukla parti kadrolarıyla yakın ilişki içine girerek güç kazanmaktadır. Ayrıca, Andreas, sermayenin gerçekten de devlet aygıtı yoluyla örgütlendiğini iddia etmektedir (Andreas, 2008: 139). Çoğu, finansal ve maddi kaynaklar üzerinde tekel sahibi olan büyük işletmeler, Braudel'in üç katmanlı ticaret hiyerarşisinin kapitalist düzeyi içinde yer almaktadır. Andreas artan sermaye ve devlet arasındaki, devlet hiyerarşisinin en alt seviyelerine inen organik (hatta ailesel) bağları vurgulamıştır. Bu anlamda, kapitalist gelişme, devletin kapitalistler arasındaki rekabette hakem olarak göründüğü Çin'de bir Devlet Politikası olarak görünmektedir.

Andreas, Arrighi tarafından tanımlanan, kendine özgü bir Doğu Asya gelişim yolunun varlığını kabul etmeye isteksizdir. 1990'lı yıllara kadar kapitalist olmayan bir piyasa ekonomisinin olduğunu önermektedir; ancak şimdi Çin, kapitalist bir ülke olarak adlandırılmalıdır. Andreas'a göre, Arrighi'nin kapitalizmi devletle sermayenin özdeşleşmesi olarak tanımlaması, onu Çin'in kapitalist olup olmadığı hususunda bilinemezci kılmaktadır (Andreas, 2008: 139). Andreas bize şunu söyler:

> *Adam Smith Pekin'de, Çin Devletinin "burjuvazinin ulusal çıkarlarını korumak için kurulmuş bir komite" haline gelip gelmeyeceğine dair ihtiyatlı bir agnostizm sergilemekte, ancak bunun henüz gerçekleşmediğinin kanıtı olarak, hükümetin rekabeti teşvik etmek için gösterdiği çabaları ve bunun Smithçi "kendi çıkarları doğrultusunda amansızca rekabet etmek suretiyle ulusal çıkarın yararına çalışmakta olan kapitalistler" görüşüne uygun sonuçlar yarattığını söylemektedir. Ulusal kalkınma uğruna, kapitalistleri birbirleriyle ve küçük kasaba ile köy işletmeleriyle yarışmak zorunda bırakan özerk bir Çin devleti imgesi ile bizi baş başa bırakmaktadır* (Andreas, 2008: 139).

Bununla birlikte Arrighi, kapitalist kurumların varlığının bir pazar rejimini kapitalist olarak belirlemek için yeterli olmadığını belirtmektedir. Bunun yerine, "bir piyasa ekonomisine istediğiniz sayıda kapitalist ekleyin, ancak devlet bunların sınıf çıkarlarına tabi olmadıkça piyasa ekonomisi kapitalist değildir" demektedir (Arrighi, 2008: 332). Arrighi, Çin'in 18. yüzyılda, 14. yüzyıldan beri yaşamakta olduğu duraklama devrini geride bırakıp, kapitalist yolu -devlet ile sermayenin özdeşleştiği modeli- takip etmeksizin, yüksek düzeyde denge tuzağından daha da yüksek düzeyde bir dengeye sıçrayarak ekonomik canlanmayı nasıl sağladığını anlatmaktadır. Bu ne Ming hanedanı esnasında ve ne de Qing hanedanı döneminde gerçekleşmemiştir. Doğu Asya'daki güçlü devletlerin, genel ulusal çıkarların pahasına kendilerini kapitalistlerin çıkarlarıyla tanımladıkları bir durum hiç yaşanmamıştır (Arrighi, 2008: 333). Güncel durum ise kesinlikle böyledir. Dolayısıyla, bir taraftan, Arrighi'ye göre Çin kapitalist değildir, ancak pazara dayalı kapitalist olmayan bir kalkınma gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Mülksüzleşme, metalaştırma, eşitsizlik ve sınıf

kutuplaşması, kapitalist olmayan devletin sadece kapitalist olmadığı gerçeğinden dolayı çözmeye çalıştığı bu gelişimin istenmeyen ancak kaçınılmaz yan etkileridir. Öte yandan, Andreas'a göre bu "yan etkiler", Çin'de kapitalizmin kurulmasının temel göstergeleri ve unsurlardır.

3. Doğunun Yükselişi ve Ekonominin Rolü

Richard Walker'ın değerlendirmesinde sunduğu temel argüman, Arrighi'nin, endüstriyel devrimin kökenleri, Büyük Ayrılık, ABD'nin 1970'lerden sonraki başarısızlığı, finansmanın niçin üstün olduğu, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında nasıl belirgin bir şekilde büyüdüğü ve Çin'in şu anda böylesi etkileyici bir büyümeyi nasıl sağladığı konusunda ekonomik analizinde daha detaylı incelemelere yer vermesinin gerektiği yönündedir. Walker, Arrighi'nin çerçevesinde, Avrupa ve Çin'in gelişim yolları (doğal olmayan/endüstriyel, doğal/endüstriyel olmayana karşı) arasındaki bir karşılaştırmanın, Marx ve Weber arasında bir karşılaştırma yapmaya yol açtığını söylüyor. Ona göre, Adam Smith yerine, Avrupa'daki, Çin'deki ve küresel düzlemdeki gelişmeyi kavramak için en iyi açıklayıcı çerçeveyi Marx'ın sağladığı düşünülmelidir.

Walter, Arrighi'nin açıklamalarında, modern çağlarda Avrupa'daki yükselişin temel sırrının, Avrupa'nın uzun mesafeli ticaret karşısındaki dışadönüklüğü olduğunu ileri sürdüğünü belirtmektedir; ancak Arrighi'nin, uzun mesafe ticareti ile Avrupa iç pazarları arasında herhangi bir bağlantı oluşturmadığını ve Avrupa'nın kalkınmasına katkıda bulunabilecek herhangi bir içsel dinamiği göz ardı ettiğini belirterek onu eleştirmektedir. Arrighi'nin Avrupa'daki devletler arası rekabetin, ticari avantaj ve dışa dönüklükle sonuçlanan harici fetihlere yol açtığı konusundaki görüşünü savunmaktadır. Ancak, Walker, iç pazarın Avrupa'da 15. yüzyılda gelişmiş olduğunu ve bunun, emtia devrimini, emekçilerin mülksüzleşmesini, üretken çıktılar ve sermaye birikimindeki ciddi artışı yarattığını belirtmektedir. Walker'a göre, Avrupa'nın farklılığın başlıca nedeni budur ve Arrighi, kapitalizmin yükselişinin ve sınıf yapısının *benzersizliğini* dikkate almamaktadır. Walker için, Çin 18. yüzyılda gerilemiştir çünkü burada, Avrupa'da seferler, ticaret ve fetihler öncesinde gerçekleşen meta değiş tokuş seviyesine dahi ulaşılamamıştır.

Walker mantıksal açıdan savunulabilir noktaları vurgulamaktadır, ancak yöneltmiş olduğu bu sağlam eleştiriye *Adam Smith Pekin'de* adlı çalışmada zaten yanıt sunulmuştur. Arrighi için, Avrupa devletleri arasındaki devletler arası rekabet, militarizm, sanayileşme ve kapitalizmi birleştiren gelişimsel bir yol doğuran toprak genişlemesi için sınırsız sayıda neden üretti. Bu, Çin'de yüzlerce yıldır barışın hüküm sürmesine ve en büyük ulusal pazarın burada bulunmasına rağmen, Doğu Asya sisteminde eksik olan şeydi. Ancak, Asya'nın etkisinin denizaşırı genişlemesi ve militarizasyon gibi konulara ilgi ve yatırım yapılmamış olması, onları Avrupa'daki saldırganlığın artışına karşı savunmasız bıraktı ve Asya'yı Avrupa merkezli modern dünya sistemine, alt kademelerden dâhil etti (Arrighi, 2008: 336). Bu, her şeyden önce, Çin'in 18. yüzyıldaki başarısızlığının işareti bu oldu. Arrighi, İngilizlerin ucuz mallarıyla değil, eşi benzeri görülmemiş askeri güçle Çin'e girip boyun eğdirdiklerini söylemektedir. İngiliz askeri gücü, gerçekten de İngiltere'nin ekonomik fakirliğini telafi etmenin bir yoluydu (Arrighi, 2008: 337). 19. yüzyıldaki Afyon Savaşı ile

Çin uzun süren bir bağımlılık evresine girmiş hatta devletin çöküşü söz konusu olmuştur. Bu, Japonya'nın Doğu Asya sistemini Çin yerine Japonya merkezli olarak yeniden kurmasının yolunu açtı (Arrighi, 2008: 341-343).

18. yüzyılın sonunda, Çin ulusal pazarının kendine yeterliliğine sınırlamalar gelmiş ve dışadönük olma eğilimi güçlenmiştir. Doğu Asya güçlerinin içe kapanıklık politikası, daha sonra 18. yüzyılın başından itibaren bölge içi ticarette düşüşe neden olmuştur (Arrighi, 2008: 335). Bu, gelişmiş bir iç mal piyasasının eksikliği değil, Büyük Ayrışma'ya temel teşkil eden asıl güçtür:

> *Daha da kötüsü, Doğu Asya Denizi'nde, savaş gücü olmayan Çin tüccarlarının doldurmak için donanımsız oldukları, siyasi bir boşluk bıraktılar. Bu boşluk, on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında yavaş yavaş, Doğu Asya Denizi'ne hâkim olma kapasiteleri hızla artan Avrupa devletleri, şirketler ve tüccarlar tarafından dolduruldu. Bu açıdan kritik olan, her iki alanda da Avrupa'nın hızla ilerleme kaydettiği dönemde, Çin gemi inşa endüstrilerinin ve seyrüsefer teknolojilerin düşüş sergilemekte olmasıydı* (Arrighi, 2008: 335).

Arrighi'ye göre, Avrupa devletleri "Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayan deniz hatları üzerinde özel bir denetim kurmak için sonsuz sayıda savaş düzenledi, çünkü Doğu üzerinde ticaret konusunda kurulacak denetim, zenginlik ve güç arayışında kritik bir kaynaktı" (Arrighi, 2008: 334). Oysa 18. yüzyıl boyunca Çin, dünyadaki en büyük ve en kendi kendine yeten ulusal pazara sahip ülkeydi. Bu nedenle, Çin yöneticileri, deniz ticaret yollarını Batıya doğru genişletme gereğini hissetmedi çünkü bunu ülkelerini oluşturan devletlerarasında barışçıl ilişkiler kurmaktan ve nüfuslarını tarıma dayalı ulusal ekonomiye entegre etmekten daha az önemli görüyorlardı. Daha sonra, Ming hanedanı, anlaşılabilir nedenlerle, deniz hatları üzerindeki kontrol arayışından çekildi ve ulusal pazarın gelişmesine odaklanmayı tercih ederek Smithçi "doğal yolu" yaratmış oldu. Bu yol, Çin'de hükümdarların, 18. yüzyıl boyunca pazarı ulusun genel refahı için başarıyla kullandıkları zarafet dönemine yol açtı. Arrighi'nin iddia ettiği gibi, bu, pek çok Avrupa devletine "hayırsever mutlakçılık, meritokrasi ve tarımsal temelli ulusal ekonomi" kurma konusunda ilham kaynağı olmuştur (Arrighi, 2008: 328). Bu bağlamda, Çinli yöneticiler 19. yüzyıla kadar, Adam Smith'in İngiliz egemenlerine izlemelerini önerdiği doğal bir yolu takip etmiş oldular: tarımsal gelişme, arazinin yeniden dağıtılması ile ıslahı ve ulusal pazarın güçlendirilip konsolide edilmesi.

Öte yandan, Walker'a göre Arrighi, Japonya'nın 2. Dünya Savaşı sonrasında göstermiş olduğu başarıyı açıklayamamakta ve sadece, Japonya'nın ABD tarafından kollandığını söyleyerek zayıf bir açıklama getirmektedir. Walter, Japonya'nın kendi iç dinamiklerine sahip olduğunu iddia ederken, bunun ne Çin'e ne de Amerika'ya bağımlı olduğunu belirtir. Bununla birlikte, Arrighi, Japonya'nın Batı ve Doğu gelişim yollarının hibridleştirilmesi çabasında başarılı olduğunu iddia etmiştir. Nitekim, Japonya ekonomik kalkınma için maddi kaynakları bir kenara bırakarak Batıdaki sanayi stratejilerini dahil etmiş ve koruma maliyetlerini dışsallaştırmıştır (Arrighi, 2008: 345). Bu durum, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Batı yolunun doğuya doğru uzanmasına yol açmıştır ki bu yüzyılın ilk

yarısında durum bunun tam tersidir. Özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra, ABD ordusu önceki güvenini kaybetmiş ve Japonya'nın ekonomik kalkınması güç kazanmıştır. Bu bağlamda, Japonya'nın başlıca ekonomik avantajı teknolojik değil organizasyoneldir. Dikey parçalanmanın (vertical disintegration) yükselişi sermaye birikiminin ana modeli haline gelmiştir (Arrighi, 2008: 366-7). Bu, sırasıyla Japonya ve ABD'nin elindeki ekonomik güç ile askeri güç arasındaki çatallanmanın başlangıcı olmuştur. 1980'li yıllardan başlayarak, Japonya ABD'ye finansal kaynak sağlamış ve ABD dünya ekonomisinin polisliğini yapma sorumluluğunu ele geçirmiştir.

Walker, Arrighi'nin Çin'in çağdaş yükselişiyle ilgili temel iddialarını, bunun neo-liberal bir gelişme olmadığı, kendi dinamiklerine sahip olduğu ve sanayi ile ülke içi pazarı geliştirdiği iddialarını doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Walker, Çin'in kendisine yatırım yaptığını ve gelişiminin, küresel sermayenin mekansal bir sabitlemesi (*fix*) olarak nitelendirilemeyeceğini iddia etmektedir. Ayrıca, gelişmenin motoru, uluslararası ticaretten ziyade üretimdir. Dahası, Walker, Arrighi'nin Çin'in yükselişine çok fazla tekillik özelliği atfettiğini ancak kapitalizme giden birçok yol bulunduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, Walker burada bir çelişkiye düşmektedir: Arrighi'yi, kapitalizmin İngiltere'deki yükselişinin benzersizliğini tanımamakla ve aynı zamanda Çin'in yükselişine çok fazla tekillik atfetmekle eleştirmektedir. Görünüşe göre Walker benzersizliği tek bir yerde, Batı'da, görmek istemektedir. Arrighi için Çin'in yükselişi tekillik arz etmektedir, çünkü başlangıçta belirttiğim gibi, 1940'ların dünyasının fakir ülkesinin, yüzyılın başında en hızlı büyüyen güç haline yükselmesi, Arrighi için muazzamdır. Bu durum, 1980'lerden sonra ortaya çıkan küresel koşulların Çinli yöneticilerin akılcı seçimleri ile başarılı bir şekilde manipüle edilmesiyle mümkün olmuştur. Çin'in kapitalist-olmayan ekonomik rönesansı, devrimci geleneğe, geçmişin kapitalist olmayan pazar gelişimine ve çağdaş neo-liberal reçetelere uymamasına bağlıydı. Bu, küresel kapitalist eğilimler ile Çin'in içyapısı arasındaki tekil bir eklemlenmedir.

Arrighi, Çin sermayesinin, ülkeye yatırım yapan yabancı sermayeye göre Çin'e daha çok yatırım yapmış olduğunu zaten vurgulamıştır. Bu nedenle, yabancılar Çin'e, Çin'in onlara duyduğundan daha çok ihtiyaç duymuştur (Arrighi, 2008: 353). Bununla birlikte, Arrighi, esnek birikimin yükselişiyle birlikte, Batı'nın Doğu'da uygulanan gelişme yoluna yakınlaşmasından başlıca yararlananların Çinli diaspora sermayesi olduğunu, bunların Japonya'nın alt yüklenici rejimleri genişletmesinden ve ABD merkezli kurumsal sermayenin ucuz ürünler için artan talebinden büyük ölçüde yararlandıklarını iddia etmektedir. Diaspora sermayesi, Çin ile yabancı sermaye arasındaki çöpçatan rolünü oynamıştır. Merkez ülkelerde iş yapabilmek için gerekli olan bilgiye, ağlara ve prestije sahiptir ve ayrıca Çin'in ana girişi olarak görünmüştür. Arrighi, bunun, Çin'in üretken kapasitenin ve pazarlık gücünün artırılmasında, açık kapı politikasından çok daha etkili olduğunu savunmaktadır. Böylece, 1990'lı yıllarda Doğu Asya'da güç, Japonya'dan Çin'e kaymıştır. Arrighi, Japonya'nın Çin'de doğrudan yabancı yatırımların patlamasına öncülük etmediğini, ancak yükselen ekonomik gücü takip ettiğini ve bunu kullanmaya çalıştığını savundu. Ekonomik patlamanın (boom) koşullarını yaratan Çin'di ve siyasi sonuçlarından faydalanan da o oldu.

Arrighi *Adam Smith Pekin'de* de Çin'in yükselişinin, ABD destekli küresel şirket kapitalizmi tarafından mekânsal sabitleme yapma girişiminin istenmeyen bir sonucu olduğunu söylemiştir.

İlkel birikimin en kalıcı ve kritik biçimi, Batılı devletlerin, giderek artan ölçek ve kapsam alanı sabitlemeleri ile sonsuz güç ve sermaye birikimi sağlamak için askeri güç kullanmaları olmuştur. Bununla birlikte, ABD'nin kendisini bir dünya devletine dönüştürerek nihai uzamsal sabitlemeyi gerçekleştirme girişimleri geri tepmiştir. Dünya devleti yaratmak yerine, eşsiz hacim ve yoğunluktaki bir dünya pazarı yaratmıştır ve bu da düşük fiyatlı, yüksek kaliteli emeğe sahip bölgeye belirleyici bir rekabet avantajı sağlamıştır. Bu bölgenin Doğu Asya olması tarihsel bir kaza değildir; çünkü burası, piyasa ekonomisi geleneğinin mirasçısı olan, insan-olmayan kaynaklar yerine diğer bölgelere göre daha çok insanı mobilize edebilmiş ve tarımsal üreticilerin ekonomik bağımsızlığını ve refahını yok etmek yerine korumuş bir bölgedir (Arrighi, 2008: 365).

Dolayısıyla, Walker'ın Çin'in yükselişini mekânsal bir sabitleme olarak gören değerlendirmesi geçerli değildir, çünkü bu yükseliş, sabitleme girişimini manipüle edilebilen ajanların süreçten faydalanmalarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Burada, Çin'in ekonomik kalkınmada sahip olduğu temel avantajlarından biri -Suhigara'nın çalışkan kalkınma adını verdiği; emek yoğun sanayilere dayanan, pek fazla mekanizasyona ihtiyaç duymayan ve eğitimli ucuz emeği kullanan gelişme biçimi- yatmaktadır. Pek çok akademisyenin göremediği oldukça önemli bir avantaj da Çin'deki mühendis ve yöneticilerin Batılı mevkidaşlarından çok daha ucuza çalıştıkları gerçeğidir. Arrighi ayrıca, Çinli işçilerin öz-yönetim özelliğini vurgulamakta ve bu özeliğin yönetime düşen denetim görevini diğer yerlere göre daha az belirgin hale getirdiğini belirtmektedir. Düşük sabit sermaye seviyeleri ile birlikte, bu durum, Çin'in rekabet avantajına katkıda bulunmaktadır (Arrighi, 2008: 366-368).

Walker bu bağlamda Arrighi'nin, Çin'in çağdaş yükselişi ile ilgili bazı temel noktaları kaçırdığını savunmaktadır. Birincisi, Arrighi'nin mülksüzleştirmeden birikim argümanı yetersizdir, çünkü mülksüzleştirmeden birikimi kolaylaştıracağı düşünülen KKİ'lerin sayıları ve önemleri mülksüzleşmiş bir proletarya yaratan büyük bir kitlesel göç dalgası nedeniyle azalmaktadır. İkincisi, kapitalist sınıfın yükselmekte olması ve finansal manipülasyon kapasitesinin özelleştirme yoluyla özel kuruluşlara geçmesi gerçeğinden dolayı, kapitalistlerin devlet iktidarını ele geçirmelerinin muhtemel olduğu söylenebilmektedir.

Arrighi için, Kasaba ve Köy İşletmeleri'nin (KKİ) ortaya çıkışı, kırsal emeği emmekte olan ve gelir düzeylerini yükselten emek yoğun sanayilerin işini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda, iç pazardaki rekabetin gelişiminin yanı sıra, devletin vergi gelirlerinin artırılmasını ve köylülük üzerindeki vergi yükünün azaltılmasını sağlanmıştır. Arrighi, KKİ'lerin yeni ekonomik kalkınma modelinin gelişimi açısından, çok uluslu şirketlerin, ABD'nin ekonomik kalkınmasının yükselişinde yaptığı işlevi yerine getirdiğini ileri sürmektedir (Arrighi, 2008: 363). Aynı zamanda, KKİ'ler bir çeşit eşitlikçi kalkınma sağlamış ve mülksüzleştirme yoluyla birikimi saf dışı bırakarak emeğin yeniden üretim

maliyetlerinin çoğunun dışlanmasını sağlamıştır. Arrighi, Brenner'in mülksüzleştirmenin kapitalist gelişmenin ön koşulu olduğunu iddiasını reddetmekte ve mülksüzleşmenin kapitalist kalkınmanın yaratıcı tahribatının bir sonucu olduğunu belirtmektedir (Arrighi, 2008: 365). Yine de hem Walker hem de Andreas'ın KKİ'lerin öneminin azaldığını gösteren sorgulamaları makul görünmektedir. Arrighi, diğer işletmeler arasında KKİ'lerin ağırlığının zamansal eğilimi hakkında bize daha fazla veri sağlamış olmalıydı. Benzer şekilde, Walker'ın kapitalistlerin devlet gücünü ele geçirme ihtimalinin olduğu yönündeki ikinci argümanını da ciddiye almalıydı. Bununla birlikte, Arrighi, kapitalistlerin Çin devletini asla ele geçirmeyeceğini iddia etmemekte, aksine tam ters yöndeki ihtimali işaret etmektedir. Kapitalistler ile diğer devletler karşısında Doğu Asya'daki devlet geleneği, Arrighi için kapitalist olmayan bir gelişim biçimini hayal etme şansını yaratmaktadır. Bu nokta, Çin devletinin kapitalistlerin iradesine karşı esas itibariyle bağışık olduğu iddiasıyla karıştırılmamalıdır.

4. Sonuç

Bu yazıda, Arrighi'nin, Andreas and Walker ile arasındaki teorik polemiğin bir analizi üzerinden, Çin'de kapitalizmin gelişimi ve bunun dünya kapitalizmine olan etkisi hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Arrighi karşısında, hem Andreas, hemn Walker daha Marksist bir pozisyon almışlar, kapitalizmi üretim araçlarının mülkiyeti ve proleterleşme ile alakalı, yani üretim biçimi ile alakalı olarak tanımlamışlardır. İki yazar, Çin'de bu anlamda kapitalizmin ortaya çıktığını, bunun da hem Çin hem de dünya için olumsuz bir gelişme olduğunu iddia etmişlerdir. Buna karşın Arrgihi, piyasa ekonomisi ile kapitalizmi ayıran Braudelci bir yaklaşım sergilemiş, kapitalizmi, devletin kapitalistler tarafından kontrol edilmesi ile kavramsallaştırmıştır. Bu anlamda da Çin'de şu andan kapitalizmden bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır. Bunun da hem Çin halkı için olumlu olduğunu, hem de Smithçi bir ekonomik modele yaslandığı için, dünya ekonomisi ve devletlerarası sistemi açısından daha eşitlikçi sonuçları olacağını iddia etmiştir. Tüm bu tartışmalar, Çin ve dünya kapitalizminin güncel durumu hakkında oldukça faydalı bilgiler ve perspektifler sağlamıştır.

Kaynaklar

Andreas, J. (2008), "Changing Colors in China", *New Left Review*, (54), November-December.

Arrighi, G. (1994), *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*, Londra; New York: Verso.

Arrighi, G. (2007), *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-first Century*, Londra; New York: Verso.

Brenner, R. (1977), "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism", *New Left Review*, I/104, July-August.

Walker, R. (2008), "Karl Marx between Two Worlds: The Antinomies of Giovanni Arrighi's Adam Smith in Beijing", *Historical Materialism Forum*.